

TÁBORI LELKÉSZSÉG A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZBAN
A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Absztrakt

A diplomadolgozat¹ célja – melyből itt csak részleteket közlök – a tábori lelkészség intézményének és szolgálatának bemutatása a XX. század első felében, különös tekintettel Dr. Koncz Sándor katonai lelkészi szolgálatára. A munka három nagy fejezetből és 11 alfejezetből áll, 3 mellékletet tartalmaz. Az első fejezet a tábori lelkészség kialakulásának történetével foglalkozik. A következő rész a katonai lelkigondozás bemutatásáról, a szolgálat mibenlétéről, a katonaság és az egyház viszonyáról, valamint a katonák lelkigondozásának tárgyáról és alkalmairól szól. A befejező rész Dr. Koncz Sándor lelkipásztor, tábori lelkész, tanár II. világháborús katonai lelkészi szolgálatát, katonai iratainak és harctéri lelkigondozásának eseményeit taglalja. A témakör vizsgálatának eredményei: a felkutatott szakirodalom segítségével egy méltatlanul elfeledett lelkész egyéniséget mutattam be, valamint a komoly lelki és fizikai felkészülést igénylő különleges szolgálati területet, amelyben újból és újból feltör az Isten nagysága és végtelen kegyelme.

Kulcsszavak: lelkigondozás, hadtörténet, világháború, tábori lelkész.

Abstract

The main objective of this Master thesis is to submit the institution of the army chaplain in Reformed Church in Hungary, in the first period of the 20th century, specifically to the priest serving of Sándor Koncz Dr. The thesis contains 3 chapters and 11 subsections and 3 appendices. The first chapter is about the history of the army chaplain. Further chapters characterize the spiritual consolation in army, the most information about the serving of pastors, the relationship of the army and church, as well as the object and opportunity of soldier's spiritual consolation. The closing chapter deals with the serving of pastor, military chaplain, teacher Sándor Koncz in the II. World War, present his military writings just as his spiritual consolation in the fields. The findings of the researched area are: with the helping of researched special literature I

1 A cikk része a szerző diplomadolgozatának.

could show a slight forgotten pastor personality, together with absorbing serious physical and spiritual preparation of God's serving field, when the mighty and graceful God can show himself again and again.

Key words: Military chaplain, spiritual consolation, world war, military history.

Bevezetés

Teológiára való jelentkezésem előtt és a teológiai tanulmányaim első évei alatt erősen foglalkoztattak a lelkipásztori szolgálat különleges formái, peremterületei. Ezeken belül is konkrétan a börtönpasztorációs és a tábori lelkészi szolgálat. Bár nekem már nem kellett kötelező sorkatonai szolgálatot teljesítenem, mégis sokszor próbáltam elképzelni, milyen az, amikor valaki Isten szolgáljaként, katonák közt végzi hivatását, és igyekszik a besorozottak gondját viselni, továbbá, hogy milyen lelkigondozói felelősség és más egyéb feladatok hárulhatnak egy tábori lelkészre, akár békés, akár háborús időkben. Témaválasztásomban szerepet játszott korábbi hadtörténeti érdeklődésem, valamint a teológia befejeztével a Magyar Honvédségen belül szerettem volna tábori lelkészi szolgálatot végezni.

A lelkészi és hittantanári hivatás egyben kihívás. Sajátos harc. Ezt a küzdelmet hittantanári tevékenységem során nap mint nap megtapasztalom. A pap, a lelkész, a pópa, a rabbi, a hittantanár vagy egy lelkigondozó küldetése a testi-lelki, környezeti pusztítás, kísértések ellen fellépni.

Emlékeztetek arra, hogy az első engedetlenség és Kain gyilkossága után az ember azonnal háborúkat indított társai ellen. Démonikus megszállottsággal fejlesztett ki tömegpusztításra alkalmas eszközöket. Olyan szintre emelve az eksztatikus, ördögi gyűlöletet – embert és természetet egyaránt nem kímélve –, mellyel olyan történéseket indított el, amik a XX. század borzalmaiban csúcsozódtak ki. Ilyen volt például az I. világháborúban a verduni „vérszivattyú” csatái, a gáztámadások szörnyűségei, majd a II. világháborúban a végeláthatatlannak tűnő, és szinte kiheverhetetlen anyagcsaták, nagyvárosi ostromok (Leningrád, Sztálingrád, Varsó, Budapest, Berlin), és ezekkel összefüggésben a megszámlálhatatlan civil áldozat. Világunk kincseinek és erőforrásainak

mértéktelen pazarlása, a kamikáze és más öngyilkos akciók által okozott apokaliptikusnak tűnő pusztítások, végül pedig a másodpercek alatt földi pokollá változtatott két japán város, Hiroshima és Nagaszaki elleni atomtámadás, majd a holokauszt feldolgozhatatlan borzalmainak európai eseményei – és a felsorolás napról napra bővül, jelezve az egyéni- vagy csoportérdeket a hatalom megszerzéséért. A XX. század első felének előbb felsorolt eseményeit felidézve, és kutatásaim alapján ezért is tartom fontosnak az egyház, különösképpen pedig a tábori lelkészi szolgálat szerepének és jellemzőinek bemutatását, illetve elemzését.

Dolgozatom témáját adó tábori lelkészi hivatást választó embereknek valóban sokszor mind lelkileg, vagy testileg is meg kell próbálni a lelket gyógyító szándékkal közelíteni embertársukhoz. Legyen az barát vagy ellenség. Legyen akár háborús helyzet, vagy béke. Viszont ugyanúgy feladata békeidőben is az esetleg a magányban lelkileg sérült, segítségre szoruló katona gondozása, hitébresztő, evangelizáló, vigasztaló, de adott esetben akár intő, tanító jellegű magatartás gyakorlása. A tábori lelkésznek akkor is az evangéliumot kell hirdetnie, ha emberi lelkiismerete szerint a háborúkat és az ember-ember elleni erőszakot elítéli.

Megvizsgáltam a 6. parancsolat fényében és az élet védelme szempontjából azt, hogy egy tábori lelkésznek milyen vékony mezsgyén kell haladni élete és szolgálata során, és hogyan cselekedhet helyesen, tiszta lelkiismerettel.

A tábori lelkészség történelmi és bibliai gyökereinek rövid áttekintése

A katonák között végzett lelképásztori szolgálat egyik nagyon fontos területe az adott történelmi egyház küldetésének, szolgálatának. „Az egyház már a kezdetekben rájött, hogy kiemelten, nagy hangsúllyal foglalkoznia kell azzal a közösséggel is, amely katonai testületbe tömörült”.² Horváth Zita tanulmányában kiemeli, hogy az egyház kétezer éves történetében mindig voltak olyan elkötelezett hívek, akik – ha nem is intézményes keretek között de – vállalták a katonák lelki ügyeinek szolgálatát.

A Bibliában is számos alkalommal olvasunk a katonák és az istenhit kapcsolatáról, döntően az Újszövetségben találunk erre utalásokat, mivel a római katonák szinte minden izraeli településen állomá-

soztak mint a római császár rendfenntartó erői. S mivel az evangélisták is fontosnak tartották megírni az egyes megtérések történetét, ebben a bibliai összefüggésben is nyilvánvaló, hogy így hirdették/hirdetik a megtérés evangéliumát. Gondoljunk csak a kapernaumi százados történetére, akit Jézus dicsérettel illet, mikor elhiszi, hogy Jézus úgy is tud segíteni beteg szolgáján, ha fizikálisan nincs jelen (Mt 8, 5-13). Jézus idejében a római katonákról a sok negatív tapasztalat alapján rossz véleménnyel volt a lakosság, hiszen ők egyben a félelemkeltés eszközei is voltak a császár kezében. Jézus keresztségénél is olvasunk gúnyolódó, kegyetlenkedő katonákról, ám mégis beszédes, hogy nagypénteken az első hitvallók egyike éppen egy római százados volt, aki „Amikor... látta, ami történt, dicsőítette az Istent és így szólt: Ez az ember valóban igaz volt!” (Lk 23,47).

A kutatók álláspontja szerint azóta beszélhetünk a lelkészek katonák között végzett egyfajta intézményes szolgálatáról, amióta az állam az egyházzal szorosan együttműködik és létezik állandó hadsereg. Egyes időszakokat leszámítva az állam mindig ügyelt a katonák hitéletére, a keresztyénség erkölcsi értékeire és erőire – különösen a nagy honvédő háborúkra. Az egyház a katonaságot mindig is jelentős missziós területnek tekintette, mivel a nagy lelki nyomás alatt lévő emberek mindig fogékonyabbak az evangélium befogadására.³

„A keresztyén embernek, akár a katonai hivatást választotta, akár nem, keresztyéni feladata van többek között népe és hazája iránt. Jézus mondja: Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, Istennek, ami Istené (Mt 22,21). Ez az a kötelességtudat, amit az egyház mindig képviselt, és most is képvisel a hadseregben. Ez az, ami alapjaiban meghatározza az ott végzett lelképásztori munkát, és meghatározza a katonai lelkészek tevékenységének mindenkorri célját”.⁴ Az évszázadok során a katonalelkészek elsősorban lelkészek voltak és nem katonák, így számukra nem volt kötelezően előírt katonai rang, noha a vezérek mellett volt mindig a helyük, mégis a civil alakulat tagjai közé sorolták őket.

A katonaság lelkigondozása a keresztyénség kezdeteire is visszavezethető. A történések nem tartják túlzásnak azt az állítást, hogy a Genézis könyvében a zsidó katonai lelképásztori szolgálat nyomai már felfedezhetőek. Ábrám története utal erre, mikor Lót az elamiták szövetségeseinek fogságába esik követőivel, és Ábrám kiszabadítja. Ekkor Melkisédek,

² Horváth Zita 2009 Lelkészek a katonák között. *Hadmérvök*. IV. évf. 2:410.

³ Horváth Z. im. 411.

⁴ uo.

Sálem királya, a folséges Isten papja elé ment és mondta: „Áldott vagy Ábrám a Felséges Isten előtt, aki a mennyet és a földet alkotta! És áldott a felséges Isten, mert kezdedbe adta ellenségeidet!” (1Móz 14,19-20). Ebből joggal arra következtethetünk, hogy a katonákat a csata után a papok megáldották.⁵ Számos egyéb példáról tudunk, amely igazolja a vallás szerepét a katonák erkölcsi nevelése és harcra buzdítása szempontjából.

Amíg tehát a katonai hadvezetés zsoldosokra, idényszerűségekre és szerződésekre épült, addig nem volt értelme annak, hogy a katonai lelkészi szolgálat intézményesüljön. A helyzet akkor változott meg, amikor állandó hadsereg(ek) alakult(ak) ki és ezzel együtt az addig szerzetesi életbe beágyazott katonalelkészi szolgálat különvált a szerzetesi élettől. „A katonai és egyházi szemléletváltás időpontja nem esett egybe, azonban mindkettő a XVIII. században történt. Ekkor ugyanis megalakult a 'császári-királyi' hadsereg (1715), illetve létrejött az önálló Apostoli Tábori Helynökség (1773), amely a tábori lelkészet első intézményesített formája volt”.⁶

A tábori lelkészség története Magyarországon a kiegyezés után

Nagy fordulatot a magyar tábori lelkészség történetében az 1867-es kiegyezés hozott, amely megalapozta az Osztrák-Magyar Monarchiát. Ausztriában és Magyarországon is felelős minisztériumokat hoztak létre. A kiegyezés következtében közös lett a két ország kül- és hadügye, illetve pénzügye, mely e két terület fedezetül szolgált. Az Osztrák-Magyar Monarchia hadserege egyrészt a közös hadseregből állt, másrészt a Magyar Királyi Honvédség és az Osztrák Császári Honvédség alkotta. E változások nyomán a Monarchia hadseregének katonai lelkészsége is új szervezetbe tömörült az 1868-as birodalmi hadügyminisztériumi javaslat alapján. Az 1880-as, 90-es években újabb átszervezések következtek, amely szerint a Monarchia közös hadseregének egy apostoli tábori helynöke és 15-16 katonai plébánosa volt, akikhez hozzárendelték a helyőrségben szolgáló lelkészeket.⁷

Témánk szempontjából kiemeljük, hogy ez az új átszervezés már figyelembe vette az 1868. LIII. tc.,

21. §-át, amely egyértelműen kimondta: „A hadseregnél és állami közintézetekben (katonaiskola), úgyszintén a polgári és katonai kórházakban minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesítendőek a vallásos tanításban és minden lelkészi szolgálatban”.⁸ E törvény nyomán tehát a keresztyén felekezetek szerint gondoskodtak a katonák lelki igényeiről, azonban csak egyetlen vallási szervezetet ismertek el irányítóként, az Apostoli Tábori Helynökséget. E szervezetben alkalmaztak először görög katolikus, evangélikus, református, zsidó, sőt mohamedán lelkészeket, akik ily módon a római katolikus apostoli helynöknek voltak alárendelve. Ez az alárendeltség azonban csak katonai jellegű volt és nem vallási értelmű. Ebben a tekintetben tehát csak a fent említett törvényi módosításoknak köszönhetően, 1869 után beszélhetünk külön katolikus, evangélikus, református vagy zsidó katonai lelkészetről. Az idők során a különböző hitvallású lelkészek önálló egyházi vezetőket kaptak, valamint kialakították önálló szervezetüket.⁹

Az első ténylegesen állományba vett pap 1883-ban kerül a Magyar Királyi Honvédség kötelékébe. Azonban ő sem a szó klasszikus értelmében vett tábori lelkész volt, hanem a Ludovika Akadémia vallásoktatási nevelője. Amikor bővítették az állományba vett lelkészek számát, többnyire őket nem a csapatokhoz, hanem a katonakórházakba irányították. A katonai lelkészet a hadsereg parancsnokságnál egy katolikus tábori főpapból, egy protestáns katonai lelkészből és egy tábori rabbiból állt. A hadosztály-parancsnokságokon kettő, a többi felsorolt egységénél pedig egy-egy katonalelkész teljesített szolgálatot. Ebből kiderül, hogy a magyar honvédségnél az I. világháborúig nem volt katonalelkészi szervezet. A háború kitörésekor azonban életbe lépett a háborús időszakra vonatkozó szabályozás, vagyis a közös hadsereg Apostoli Tábori Helynöksége lett illetékes a lelkészi szolgálat kérdésében.¹⁰

Az 1900-as évek elején a protestáns egyházak szorgalmazták a protestáns katonai lelkészek számának növelését. 1902-ben a református és az evangélikus egyház közös bizottsága 13 pontban foglalta össze javaslatait, kívánalmait a tábori lelkészség működése kapcsán:

1. Katolikus körmenetekre protestáns katonát ne vezényeljenek.

8 im.

9 im.

10 Horváth 2009/3:400.

5 Borovi József 1992 *A magyar tábori lelkészet története*. Budapest, Zrínyi Kiadó.

6 Horváth Z. im. 415-416.

7 Borovi im.

2. A protestáns katonák esküetele protestáns istentisztelet keretében történjék.
3. A lelkészek számát lélekszám szerinti arányban állapítsák meg, az örökös tartományok létszámától függetlenül.
4. Protestáns lelkészek számára biztosítsák a római katolikus lelkészekkel egyenlő rangot és illetményt.
5. Magyar csapatok körében szolgáló református és evangélikus lelkészekről kívánják meg a magyar nyelv tudását.
6. Katonai intézetekben, hadapródiskolákban rendszeresítsenek protestáns lelkésztanítókat (hittantanárokat).
7. Szervezzék kórházi, fogdai lelkési állásokat.
8. A katonai lelkész esküjét a rangidős protestáns lelkész előtt tegye le a hadtestparancsnokságon.
9. Évente tartsanak protestáns tábori lelkési értekezletet.
10. A katonák külszolgálatuk alatt is kapjanak protestáns lelki gondozást.
11. Polgári lelkészt tényleges katonai lelkési szolgálatra a Konvent püspök-elnökének ajánlására vegyenek át.
12. A lelkészek fegyelmi ügyeiben – ha azok egyházi természetűek – saját egyházuk illetékes szervei intézkedjenek, ítélkezzenek.
13. Református és evangélikus katonalelkészek kölcsönösen gondozni tartoznak mindkét egyház tagjait.¹¹

Tábori lelkészség az I. világháborúban

Az ún. boldog békeidőket 1914-ben az I. világháború szakította meg, amely döntő változást hozott. A szembenálló felek gyors villámháborúval számoltak, optimistán várták a harcok kezdetét. E remények helyett a valóság azonban addig soha nem tapasztalt pusztulást, emberáldozatot jelentett. A frontszolgálat és az elhúzó Nagy Háború nagyon megviselte az embereket, a nélkülözés hatalmas megpróbáltatásokat rótt mind a katonákra, mind a lakosságra.

A háború kitörése teljesen felkészületlenül érte a katonai lelkigondozás szempontjából a magyar protestantizmust. A háború kitörésének idején mindösszesen hat-hét evangélikus és református lelkész szolgált. Évről évre egyre több lelkészt hívtak be

¹¹ Borovi im.

tábori lelkési szolgálatra, a korabeli kimutatások szerint 1918 áprilisáig 174 lelkész végezte e munkát. Tudva azonban azt aényt, hogy Magyarország területéről több mint 3,5 millió embert hívtak be katonának, a lelkészek száma igen elenyészőnek tűnik a behívottak számához képest.¹²

„A XX. század elejének emberének az életét sokkal jobban meghatározta a vallás, mint napjainkban. Alapvető dolog volt, hogy a vallási előírásoknak a frontvonalban is megakartak felelni a hívő katonák. Ez azonban nem volt egyszerű feladat, ott ahol a harc határozta meg a mindennapokat. Ennek a paradoxonnak az elviselésében nyújtottak nagy segítséget a tábori lelkészek, akik lehetőség szerint igyekeztek biztosítani a lehetőséget arra, hogy a harcolók vallási kötelemeiknek is megtudjanak felelni”.¹³

Említettük, a tábori lelkészek az Apostoli Tábori Helynökséghez tartoztak. A világháborúba való mozgósítás esetén a Helynökség köteles volt külön honvédlelkészetet és külön osztrák tábori lelkészetet szervezni. A mozgósítás időszakára megszervezett és annak végéig működő honvédlelkészetet kivonták az eddigi rendes egyházkerületi püspöki joghatóságuk alól és a hadseregparancsnokságok mellé beosztott tábori főlelkészeknek alárendelve az Apostoli Tábori Helynök joghatósága alá tartoztak. A katonai lelkészeknek több területen helyt kellett állniuk. Nagyon fontos volt a lelkészek jelenléte elsősorban az egészségügyi intézményekben. A frontvonalon is szerteágazó feladatokkal szembesültek. Az igazi kihívás azonban az volt, amikor a lelkészeknek a megszállt területeken kellett szolgálatot teljesíteniük. Egy korabeli harctéri püspöki látogatásról így számolt be Bjelik Imre, tábori püspök 1915-ben: „...a mi katonáink jámborak és istenfélők, még azok is megtanulnak ott újra imádkozni, akik már elfelejtettek”.¹⁴

Egy másik beszámoló alapján a vallás terjedésével, a hit megélésével kapcsolatban az egyik ezrednél szolgáló lelkész így nyilatkozott: „...azt szokták mondani, aki imádkozni akar tanulni, menjen a tengerre. Mi is mondhatjuk, hogy a lövészárók az isteni félelem erős felgerjesztője”.¹⁵

Az I. világháborúban a katonáknak rendkívüli körülmények között kellett helytállniuk. A kezdeti

¹² Sajtos 2014:58.

¹³ Stencinger Norbert: *Honvéd tábori lelkészek szolgálata az I. világháború frontvonalában.*

¹⁴ im.

¹⁵ im.

optimista hangulatot felváltotta a bizonytalanság a sok viszontagság miatt. A technikai fejlődésnek köszönhetően először alkalmaztak olyan új, pusztító fegyvereket, amelyek soha nem látott veszteségeket és sebesüléseket okoztak a szembenálló feleknek. Az embertelen körülmények között harcoló katonáknak nagy szükségük volt a lelki támogatásra, amit – távol a családjuktól, a hazájuktól – a lelkészről kaphattak meg. Bár a Monarchia hadvezetése igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy a különböző vallású katonák felekezetüknek megfelelően tudják gyakorolni hitüknek, ez csak részben sikerült. Ennek következménye lett az ún. „lélekhalászás”. Ezt azt jelentette, hogy a háború befejeztével a hazatérő katonák egy része szakított eredeti hitével, mivel a háborúban nem találkozott saját felekezetével, így életben maradásáért hálából azt a vallást választotta, amely átsegítette őt a háború nehéz éveiben.¹⁶

„Ahhoz, hogy a katonák lelki életét gondozni tudják, a honvéd lelkészeknek beszélniük kellett a legénység nyelvét, ami nem mindig volt egyszerű feladat: »Az Isonzó tájáról egy katonatiszt a következőket írja: - A századom fele magyar, másik fele román».¹⁷ Mivel ez nem volt kivételes eset, a különböző nemzetiségű katonákra tekintettel a tábori lelkészknél alapkövetelménynek számított, hogy a magyar nyelv mellett rendelkezzenek egyéb nyelvtudással, ami a legénységgel való közvetlen kapcsolattartásban elengedhetetlen volt. »A háború okozta traumák feldolgozásában a lelkészeknek nagy szerepük volt. Igyekeztek a lelki problémákat személyes beszélgetésekkel orvosolni. Ha olyan bajtársról tudtak, a katonák is jelentették parancsnokuknak illetve a lelkésznek, hogy fokozott figyelemre van szükség. A katonák lelki gondozásának szerves része volt a személyes beszélgetések mellett, hogy különböző vallásos tárgyú olvasmányokkal látták el őket. Ezeket a kiadványokat a hadsereg bocsájtotta rendelkezésükre, vagy a különböző civil szervezetek gyűjtették a számukra a hátszágban. Az imakönyveket és Bibliákat örömmel forgatták a honvédek szabadidejükben. Az előbbi kiadványokban nem csak imákat találtak különböző alkalmakra, hanem vallásos tárgyú leírásokat harci helyzetben felmerülő problémák megoldására».¹⁸

A honvédlelkészek harcok alatti helyét és feladatát a szolgálati utasítás határozta meg. Felada-

tuk volt többek között, hogy az ideiglenes felállított kötözőhelyeken segédkezzenek a sebesültek ellátásában. Nem volt szabad különbséget tenni a saját, illetve az ellenfél sebesült katonái között. A lelki vigasz kivétel nélkül mindenkinek járt. »Az I. világháborúban kötözőhelyeket nappal két zászló – egy vörös kereszt fehér alapon és egy fekete-sárga – jelezte, éjjel pedig egy vörös kereszt jelző lámpa tette felismerhetővé. Az itt tartózkodó és szolgáló lelkész fő feladata »vallás vigaszaiban valamennyi sebesültet részesíteni, tekintet nélkül arra, hogy mely csapathoz tartozik».¹⁹ Tehát sokrétű volt a lelkészek szolgálata, gyakran segédkeztek a sebesültek ellátásában az egészségügyi személyzetnek. Kórházi munkájuk a haldoklók lelkigondozása és az úrvacsora sákramentumának kiszolgáltatása volt sok esetben.

A tábori lelkészek szolgálati utasítása továbbá rendelkezett az áldozatok végső nyugalomra helyezéséről. A Monarchia hadvezetése kettős célból rendelkezett a gyors temetést: egyrészt egészségügyi okok indokolták, ugyanis a temetetlen halottak járványveszélyesek voltak; másrészt a halott bajtársak látványa a harcolókra lélektanilag rossz hatással voltak. A lelkészek feladata volt sokszor a halottak azonosítása is. A lelkészek vezették a halotti nyilvántartást, valamint az anyakönyvi űrlapot el kellett juttatniuk a vezető lelkészüknek, és a családot értesíteni.²⁰ »A tábori lelkész vagy az alakulat írnokának feladata volt a hivatalos értesítő kiküldése az elhunyt családja számára. Előfordultak egyedi esetek is: »...a hős fiú nekem jó barátom, az ezrednek szeretett tagja, kiválóan teljesítette mindvégig kötelességét. Katonái rajongva szerették. Nagyon fáj a csapás, ami Önöket érte, így hát el tudjuk képzelni az Önök nagy fájdalmát. De reméljük, hogy a Mindenható Isten, ki ezt a keresztet vállunkra helyezte, erőt fog adni annak elviselésére. Ő adta, ő vette el» – írta Hoitsy L. Pál, a székesfehérvári 17-es gyalogezred tábori lelkésze Csokonay Emilnek fia, László, hősi halálakor a hivatalos értesítés helyett».²¹

A tábori lelkészség közelmúltja és jelene

A tábori lelkészség módszeres elsorvasztása a II. világháború után kezdődött. A hadseregben, s így a lelkészségben is kettősség uralkodott. Míg voltak olyan vidékek Magyarországon, ahol már befeje-

16 im.

17 im.

18 im.

19 im.

20 im.

21 im.

zódtek a harcok, addig az ország más területein, pl. Dunántúlon, Felvidéken még folytak. Ez a kettősség hatott a lelkészekre is, volt, aki engedelmességet a kiűritési parancsnak, volt, aki a harci területeken tovább végezte szolgálatát. A háborút követően új formában át akarták szervezni a tábori lelkészség intézményét, amelyet a „Magyar Kommunista Párt és Szociáldemokrata Párt javaslata az Új Magyar Honvédség szervezéséhez” című tanulmányban adtak közre. Ennek alapján létre kellett hozni egy új intézményt, a Honvéd Nevelőtisztviselői Intézményt, ami alapját a Vörös Hadsereg politikai tisztviselői intézménye képezte. Ez az intézmény a tábori lelkészet ellenében jött létre a kommunista rendszerben. Idővel a létrehozott új intézmény a tábori lelkészség fölé kerekedett, amely vezetésében egyetlen katolikus lelkész kapott csupán helyet, s az ő munkáját is mindenben megnehezítették. Állandó rendőri zaklatás árnyékában élt és heti rendszerességgel jelentkeznie kellett a rendőrségnél. Fél év után e nyomás miatt lemondott tisztségéről az egyetlen lelkészi vezetőségi tag. A katonák lelki gondozás helyett ideológiai, politikai alapon szerveződött segítséget kaptak. 1950-re csupán három lelkész maradt a honvédségnél, ám ők a különböző intézkedéseknek köszönhetően nem kerültek állományba. 1951-től véglegesen törölték a tábori lelkészi szolgálatot a katonai hadrendből. 1992-ben ismét újjászerveződött a katonai lelkészi szolgálat a Magyar Honvédségnél, miután a Honvédelmi Minisztérium kezdeményezte a történelmi egyházakkal a megegyezést ebben a kérdésben. A részletes tárgyalásoknak köszönhetően református részről Dr. Hegedüs Lóránt püspök és Bodnár Ákos főgondnok, evangélikus részről pedig Harmati Béla elnök-püspök és Szebik Imre püspök, valamint Frenkl Róbert országos felügyelő írta alá a Magyar Köztársaság kormányával a megállapodást a protestáns tábori lelkészség újbóli felállításáról 1994-ben. A szolgálat módját jogszabályokban rögzítették. A Protestáns Szolgálati Ág jogállását a Tábori Lelkészi Szolgálatról szóló 61/1994. (IV.20.) Kormányrendelet szabályozza. Szervezeti felépítés tekintetében a Protestáns Szolgálati Ág irányítását a Tábori Püspökség végzi. Mind református, mind evangélikus részről – az előzetes megállapodásoknak megfelelően és a honvédelmi miniszter egyetértésével – tábori püspököt választanak, aki a teljes protestáns tábori lelkészi állomány felettese, elöljárója. Katonai tekintetben pedig a tábori püspök közvetlenül a honvédelmi miniszter irányítása alatt áll. Hit és erkölcsi kérdésekben – tanfegyelem, fegyelmelés, bíráskodás – az illetékes egyházi főhatóság dönt. A

megállapodás szerint abban az esetben, ha a tábori püspök református, hivatalvezetője evangélikus, és ez fordítva is áll. A tábori lelkészi szolgálat főbb feladatai napjainkban a következők: igehirdetés, szentségek kiszolgáltatása, lelkigondozás, bizalmi fórum biztosítása, életismereti és erkölcsi oktatás, szeretetszolgálati tevékenység, hazai és nemzetközi vallási konferenciák és utazások szervezése, vallásgyakorláshoz szükséges eszközök és irodalom biztosítása, egyéb lelkipásztori szolgálat (beiktatás, felszentelés, képviselő, ünnepi beszéd, stb.).²²

Mint tudjuk, az újjászerveződés óta is sok változás ment végbe a tábori lelkészség intézményében. Az egyik legfontosabb változás, hogy megszűnt a kötelező sorkatonai szolgálat, azonban a szolgálatot teljesítő katonák lelki igényei ugyanúgy megmaradtak, sőt újabb kihívásokkal kell szembenéznük.

A katonai lelkigondozás bemutatása

Tanulságos, ami Sebestyén Jenő 1914-es tábori lelkészi naplójában olvasható: *„Szép bevezetésül munkámnak az Illustrierte Zeitungban egy szép képet láttam, amin egy pap a sebesültszállító vonatban vagy kórházban ott ül a fájdalomtól eltorzult arcú katonája ágya mellett és feléje hajolva hallgatja annak szavait kezét a kezében tartva”*.²³ Jól kifejezi ez a kép, hogy a csendes meghallgatás, a lelki-testi, imádságos jelenlét milyen sokat jelentett a sebesült embereknek.

A tábori lelkészi szolgálat tehát minden időben a honvédség keretein belül végzett lelkipásztori munka. Függetlenül attól, hogy milyen az állam és az egyház viszonya, a tábori lelkészségnek egy állandó feladata van akár béke, akár háború idején: a haza szolgálatára rendelt hívők lelkipásztori gondozása. Különleges munkamező ez az egyház számára.

Az I. világháború időszakában több nehézséggel is szembe kellett néznie a tábori lelkészetnek. Az egyik legégetőbb probléma az állandó lelkészhiány volt, amelynek több oka is lehetett. Voltak, akik úgy tartották, hogy az egyház nem mozgósította eléggé lelkipásztorait, mások a katonai hatóságok akadályoztató tevékenységének tudták be a jelenséget. Ugyanis a szolgálatra alkalmazható jelölteknek több szempontrendszernek kellett megfelelniük. Mindenekelőtt fontos volt, hogy a lelkész több nyelven beszéljen, továbbá, hogy a megüresedett gyülekezetben megoldható legyen a helyettesítése,

²² http://www.taborilelkesz.hu/rovatok/hm_tlsz/info/protestans/info/ (Letöltve: 2018.04.03.)

²³ Szabó É. 2013:51.

és fizikailag is alkalmas legyen a feladata ellátására. Egy 1917-es irat tanúsága szerint a jelölt életkora nem haladhatta meg a harminchat évet.²⁴ A korabeli dokumentumok szerint elsősorban a nőtlen lelkészeket mozgósították erre a szolgálatra, ám arra is volt számos példa, hogy családós lelkészek önként jelentkeztek.

Az I. világháború idején a fent említett református lelkész hiányában a katolikus tábori papok igyekeztek átvenni a református katonák lelkigondozását. A katolikus áttérítések ellen több püspök is szót emelt az illetékes szerveknél. E. Szabó Dezső korabeli jelentéséből az is kiderült, hogy a katonák hónapok óta nem találkoztak a felekezetük lelképásztorával, így nem csoda, hogy különösebb ráhatás nélkül áttértek másik felekezethez.²⁵

A lelkészhiány további következménye lett, hogy a protestáns hitből áttért katonák nyakába apácák és katolikus világi asszonyok Mária-pénzeket, zacskóba varrt, megszentelt imakönyveket akasztottak.²⁶ Ebben a helyzetben a magukra maradt katonák örültek bármiféle szerencsét hozó tárgynak, talizmánnak. Ezért a református egyház szorgalmazta a különböző, frontra szánt, imádságos füzetek, vallásos iratok mielőbbi kiadását és terjesztését. 1915-ben Kájel Endre tábori lelkész komoly felhívással szól a konventhez: „Mindjárt előre megmondom, hogy iratok kellenek, olvasnivalók a sebesülteknek”.²⁷

Csikesz Sándor 1915-ben azt írta, hogy „a táborozáshoz pénz, pénz és újra pénz kell. A tábori lelkészséghez pedig vallásos irat, irat és újra irat”. Csikesz Sándor 22 hónapot töltött a frontszolgálatban, ahol havonta akár 43 alkalommal is prédikált. Tapasztalatai arra sarkallták őt, hogy egy jól használható imádságos könyvet adjon a katonák kezébe. Így született meg többek között a *Hadikórházban* című imádságokat és elmélkedéseket tartalmazó könyve 1915-ben. A szétosztott evangéliumi iratok készletének kifogyása után továbbra is fennakadások voltak a lelkigondozást segítő irodalom nyomtatásában és terjesztésében.²⁸

A református lelkigondozás a hadifogoly-táborokban, katona-otthonokban is megvalósult. A leglátványosabb sikereket a protestáns lelki segély az oroszországi fogolytáborokban érte el. „Az öt

szibériai táborcsoportban (Omszk, Tomszk, Krasznnojarszk, Irkutszk és Kelet-Szibéria) 1919 elején 120.000 magyar élt, míg Belső-Oroszországban 70.000, Dél-Oroszországban 30.000 és Turkesztánban 30.000 magyart tartottak fogva; az oroszországi magyar hadifoglyok száma tehát összesen 250.000-re tehető”.²⁹ A magyar katonákat a fogságba esett teológiai hallgatók, kántorok, tanítók végezték, valamint a belmissziós mozgalom aktivistái gyűjtötték maguk köré a lelki vigaszra vágyókat. A csisztopoli hadifogságban töltött időre így emlékezett vissza az egyik fogoly: „Itt nincsen valláskülönbség. Bús magyar tisztek egy gondolatban, egy érzésben, egy kívánságban fornak össze. Egy utunk van a szabadság számára, felfelé az ég felé”.³⁰

Ugyancsak egy szibériai beszámoló alapján ismeretes az alábbi történet: „Nagy Kálmán tiszteletes már Krasznnojarszkban, mint a Magyar Szövetség nevelés ügyeinek vezetője továbbá, mint lelkész és később a tifuszbajrány alatt, mint betegápoló fáradhatatlanul működött, ő maga is megbetegedett csak ápolónőjének – kit később feleségül vett – önfeláldozó kezelése mellett nyerte vissza egészségét. Felesége azután is kiváló buzgalommal támogatta a hadifoglyokat és a szállítás alatt, valamint moszkvai tartózkodásunkkor a szamaritánus nő szerepét sikeresen és eredményesen végezte”.³¹

A református egyház a hadifogságban lévők hazajuttatásában is fontos szerepet vállalt. Az 1921. július 3-án az Egyházi Értesítőben a következő címmel jelent meg cikk: *Jajkiáltások Szentpétervárról*. A cikk egyik írója, Kovács Sándor főgondnok levelet kapott rokonától 1921 áprilisában, amelyben arról számolt be, hogy 250 ezer magyar katona van fogoly sorban, és senkitől nem kapnak segítséget. E cikk nagy összefogásra indította az egyház vezetőit, tagjait és minden gyülekezetben gyűjtést hirdettek meg. A befolyt 5000 koronát és az elkészített élelmiszercsomagokat egy norvég konzul jutatta el a magyar katonáknak. Rövidesen sikerült megkezdeni a hadifoglyok hazaszállíttatását hajón. Japán kikötőjéből való elindulásról az egyik katona így emlékezett meg: „Este háromnegyed nyolckor behúzták a hadihajókat, fölszedték a horgonyt, és elvált a parttól az utolsó kötél, ami összekötött Ázsia óriási testével, sokéves börtönünkkel. Ünneppillanatos pillanat. Nem volt hangos a szabadság öröme, mint ahogy a nagy fájdalomnak sincs már

24 im. 52.

25 im. 56.

26 im. 60.

27 im. 57.

28 Sajtós im. 62.

29 im. 72.

30 im. uo.

31 im. 75.

könnye, úgy a mély, boldog örömnök sincs csengő kacagása”.³²

E rövid áttekintés összegzéseként elmondhatjuk, hogy bár katonalelkészi szempontból felkészületlenül érte a magyar reformátusságot az I. világháború kitörése, a fent említett tények azt bizonyítják, hogy a háború szörnyűségei közepete is helytálltak a tábori lelkészek, hívő emberek, melynek bizonyítéka a hadifoglyok és katonák között végzett lelkigondozás, mely által közel 9 ezer katonának segítettek a lelki-testi megmaradását, hazatérését.

A katonai lelkész hivatása és személyisége

A katonai lelkész gyülekezete a katonaság, a honvédség, s nem csupán a katonák lelkésze, hanem ebben a szolgálatában maga is katona, Krisztus katonája. A tábori lelkész egy meghatározott időre más lelkészekről kapja meg gondozásra a nyáját (a küldő gyülekezettől, ahová tartozik az illető katona), s a katonaidő leteltével visszaadja őket a régi pásztorának. Ebben a kontextusban a tábori lelkész hivatása elsősorban az örökös, hogy a szolgálat teljesítése közben a katonák meg tudják őrizni a magukkal hozott lelki értékeket, másodsorban pótlása mindazoknak a hitbéli ismereteknek, amikben a katona hiányt szenved. Végül soron az a szolgálat célja, hogy egy újjászületett embert adhasson vissza a polgári lelkipásztorának. A katonai lelkész tehát pásztor, tanító és evangelizátor egy személyben. Ugyanakkor fontos, hogy a lelkész megőrizze szolgálatainak konfesszionális jellegét annak ellenére, hogy más felekezeti katonákat is lelkigondoznia kell. A térítgetések legkisebb szándéka sem szabad legyen benne a másik testvér egyházhoz tartozóval szemben (2Kor 6,3).³³

Dezső László azt írja könyvében, hogy aki katonák között él, akinek gyülekezete a honvédség, és aki maga is egyenruhát, rendfokozatot visel, az legyen szívvel-lélekkel katona. Fontos, hogy a lelkészi végzettség mellett a honvédség tagjaként rendelkezzen katonai kiképzéssel is. Személyiségében is nagyobb hangsúlyt kell kapjanak azok a tulajdonságok, amelyek az igazi katonára jellemzőek. Fokozott felelősségérzet, felelősségtudat, fegyelmezettség és az evangéliumi értelemben vett tekintélytiszteltet, tűrés mind-mind a katonai lelkészek ismerve kell

legyenek. Személyisége, élete példakép, tehát szilárd jellem, bizonyágtévő egyéniség, tiszta erkölcs jellemezze, aki lelki értelemben is felfegyverzett ember. Az emberi gyarlóságait beismervé és elfogadva ügyelnie kell arra, hogy az önzetlen, az áldozatra kész, következetes és szerető szívű bajtárs is legyen. Külsőségekben is meg kell felelnie a lelkésznek ruházat, előírt alakosság tekintetében, fellépése legyen katonás, tudva azt, hogy a szolgálati területén komoly nemzetépítő munka folyik. Összegezve Dezső László gondolatait: a katonai lelkész hitéért, hazájáért meghalni is kész magyar és keresztyén személyiség.³⁴

A katonai lelkigondozás alanya, a lelkigondozás tárgya és alkalmai

A katonai kiképzés testi, szellemi és erkölcsi alapon nyugszik. Ezért ezt a kiképzést egy lélektanilag folyamatnak is tekinthetjük. Katonai szemszögből nézve a lelkigondozás a katonai kiképzésnek az a része, amely az erkölcsi nevelést hivatott ellátni a honvédek között, de eltérő tartalommal a háború és a béke idején.

A lelkigondozás alkalmai, a lelkész feladatai a sorkatonák, azaz a változó halmaz között sokszínű:

- a lelkész nem hiányozhat a karácsonyi ünnepkör idején, hiszen ekkor tud jelenlétével, együttérzésével lelki támaszt nyújtani a családjától távol ünneplő legénység tagjainak,
- a kórházi beteglátogatás alkalmával is egyetlen cél: megnyerni az egyént Krisztus számára,
- háború idején a katonai lelkész a súlyos betegeknek, haldoklónak az ige erősítő, vigaszt nyújtó evangéliumát kell hirdetnie, ami nem azonos a földi értelemben vett vigasztalással,
- ugyancsak háború idején a kórházi lelkész feladata a hozzátartozók értesítése a beteg állapotáról, vagy bekövetkezett haláláról. Ezzel felkészítheti a családot a hivatalos értesítés fogadására. Ezen felül fel kell vennie a kapcsolatot a család lakhelye szerinti illetékes lelkipásztorral, aki szerettük eltávozását pásztori módon tolmácsolja a hozzátartozók felé,
- a fenyítőintézetekben, fogdáknak lévők látogatása alkalmával a lelkész feladata, hogy büntudatot indítson el a bűnös életében, ami bűnvalláshoz és bűnbánathoz vezet majd,
- a családlátogatás addig a katonai lelkész kötelessége, amíg a családtag katonai szolgálatot

32 Radványi 1938:257.

33 Dezső László 1998:109.

34 Dezső im. 109-110.

teljesít. Ám fontos, hogy a leszerelést követően is megmaradjon az élő kapcsolat köztük.³⁵

A tábori lelkész szolgálatának másik fontos eleme az állandó szolgálatot teljesítő tisztek és al-tisztek, vagyis a hadsereg ún. állandó elemének lelkigondozása. Tényleges szolgálatuk ideje alatt a katonai lelkészek joghatósága alá tartoznak. Bár állomáshelyük, beosztásuk az idő múltával változhat, az egyházi joghatóság nem változik, csupán az illetékes lelkész személye. A tisztek a hadseregen belül zárt testületben élnek. Lelkigondozásuk bonyolult feladat, melynek sikeressége csak egy megalapozott, kölcsönösséget feltételező bizalmi helyzetből függ, ahol a lelkész mindenkor támogatólag lép fel.

Felhasznált szakirodalom

- Borovi József 1992 *A magyar tábori lelkészet története*. Budapest. <http://www.ktp.hu/document/borovi-jozsef-magyar-tabori-lelkeszet-tortenete-1-resz> (Letöltve: 2018. 04.03.)
- Dezső László 1941, 1984, 1998 *Bevezetés a katonai lelkigondozásba*. Kiad. a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Nyomdája, Budapest.
- Horváth László 2009 A tábori lelkészet intézményes megjelenése. *Hadmérnök*. IV. évf. 3. sz. <http://www.ktp.hu/document/horvath-laszlo-tabori-lelkeszet-intezmenyes-megjelenese> (2018.03.02.)
- Horváth Zita 2009 Lelkészek a katonák között. *Hadmérnök*. IV. évf. 2. sz. http://hadmernok.hu/2009_2_horvathz.pdf <http://www.taborilelkesz.hu/>
- Molnár Sándor Károly 2014 Magyar református tábori lelkészek, tanárok, diákok az I. világháborúban. *Egyháztörténeti Szemle*. XV. évf. 4. sz.
- Radányi Dezső 1938 *Jégvirágok Szibériából*. Ludwig könyvnyomda, Miskolc.
- Sajtos Szilárd 2014 Református egyházunk szolgálata a katonákért. *Az I. világháború református tábori lelkészeire, tanáira, diákjaira emlékezve. Tanulmányok*. Kiad. a D. Dr. Harsányi András Alapítvány, DRHE, Debrecen.
- Stencinger Norbert (é.n.) *Honvéd tábori lelkészek szolgálata az I. világháború frontvonaláiban*. Kézirat. 1. o. http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1318607258_stencinger_norbert_honved_tabori_lelkeszek_szolgalata_az_első_vilagaboruban_-_biztonsagpolitika.hu.pdf (Letöltve: 2018.04.01.)
- Szabó Éva 2013 A református katonai lelkigondozás nehézségei az első világháborúban. *Egyháztörténeti Szemle*. XIV. évf. 4. sz.
- Szabó József János 1999 *Szarajevótól Trianonig*. Budapest, Honvéd Kiadó.

35 uo. 117-119.